

2. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Факти:

Поява та розселення людей на території України. Поширення землеробства й скотарства на землях України. Трипільська культура. Кочовики за раннього залізного віку. Заснування античних міст-колоній у Північному Причорномор'ї та Криму. Велике переселення народів. Перші писемні згадки про давніх слов'ян (венедів, антів, склавинів). Велике розселення слов'ян.

Дати:

4 – середина 3 тис. до н. е. – розселення племен трипільської культури на території України;

8–6 ст. до н. е. – Велике грецька колонізація;

друга половина 5–7 ст. – Велике розселення слов'ян.

Поняття та терміни:

«археологічна культура», «палеоліт», «мезоліт», «неоліт», «неолітична революція», «енеоліт», «бронзовий вік», «ранній залізний вік», «привласнювальне господарство», «відтворювальне господарство», «колонізація», «кочовики» «курган».

Основні предметні вміння та навички:

- розпізнавати на картосхемі місця основних стоянок людей кам'яного віку на теренах сучасної України (Королеве, Киїк-Коба, Кирилівка, Межиріч, Мізин); території розселення трипільців, кіммерійців, скіфів, місце розташування античних міст-колоній Північного Причорномор'я та Криму (Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес), Боспорське царство, напрямки розселення слов'ян під час Великого переселення народів;
- характеризувати суспільне, господарське та духовне життя носіїв трипільської культури, кіммерійців, скіфів, сарматів, населення міст-колоній Північного Причорномор'я та Криму, давніх слов'ян;
- визначати основні риси археологічних періодів, неолітичної революції, причини та наслідки занепаду Великої Скіфії, особливості грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму;
- пояснювати, у чому наслідки та значення Великої грецької колонізації, Великого переселення народів та Великого розселення слов'ян для розвитку українських земель.

ПОЯВА ТА РОЗСЕЛЕННЯ ЛЮДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. Пралюди вперше з'явилися на території України **близько 1 млн років тому**. Найдавнішою пам'яткою в Україні є стоянка біля **с. Королеве в Закарпатті**. Кісток найдавніших мешканців України поки що знайти не пощастило. Та вчені припускають, що це були **пітекантропи**. Для пітекантропів характерне використання вогню, хоча вони не вміли добувати його, та виготовлення знарядь праці оббиванням каменів. Основним знаряддям було **ручне рубило**, яким і кололи, і різали, і рубали. Використовували й дерев'яні знаряддя, зокрема списи. Пітекантропи не будували жител, постійно пересуваючись у пошуках їжі. Доба пітекантропа на теренах України за археологічною періодизацією – період **раннього палеоліту**.

Заселення території України відбувалося через Балкани й Центральну Європу.

Наступниками пітекантропів вважають **палеоантропів**, або **неандертальців (150–28 тис. років тому)**. На території України виявлено чимало стоянок неандертальців. Найвідомішою є стоянка в **Киїк-Кобі**, що в **Криму**, бо саме тут знайдено кістки найдавнішої людиноподібної істоти на території України.

Пристаюючи до суворого клімату, неандертальці часто оселялися в печерах. У місцевостях, де не було печер, неандертальці споруджували **житла** з кісток мамонтів або каміння. Почали користуватися одягом, оволоділи **вмінням добувати вогонь**. Найпоширенішими знаряддями неандертальців були **гостроконечники** (зовні схожі на рубила, але

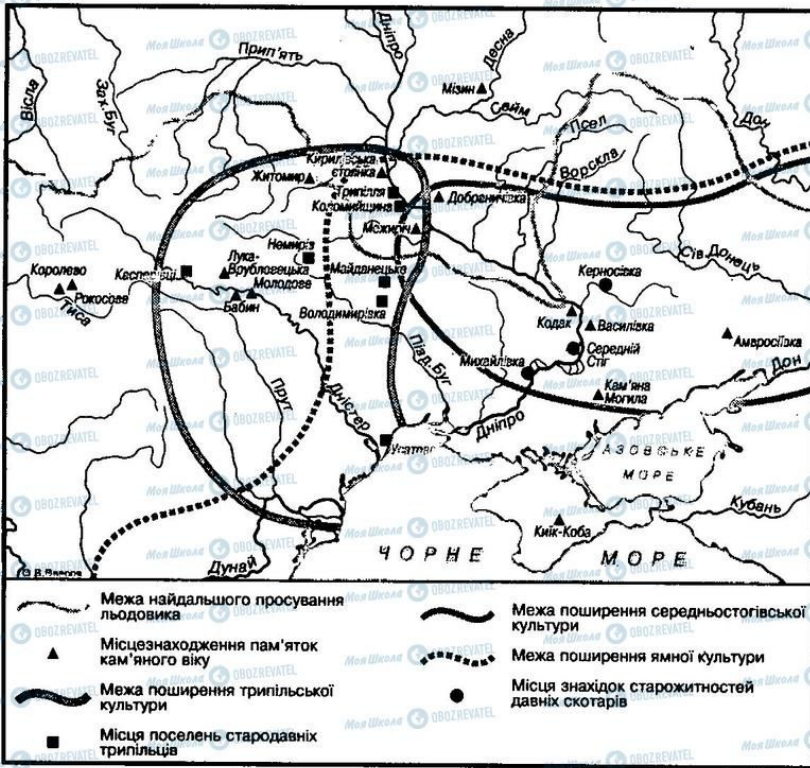
● **Археологічна культура** – сукупність схожих речових решток, здобутих під час археологічних розкопок, що належать до одного історичного часу і тієї самої території. Подібність форми й оздоблення посуду, типу прикрас, особливостей

будівництва жител і рис поховального обряду свідчить про належність археологічних пам'яток одному народові чи близьким народам. Назви археологічних культур зазвичай утворюються від назв місцевостей, де було вперше виявлено типо-

ву пам'ятку (наприклад, черняхівська культура – від с. Черняхів), або за характерними ознаками археологічних знахідок (культура кюлястих амфор, шнурова культура), від особливостей поховань (зрубна культура).

менші, рівніші й більш зручні) та скребла (з широким робочим краєм). Доба неандертальця на теренах України за археологічною періодизацією – період **середнього палеоліту**.

з кістки й рогу – **голки, шила**, руків'я різних інструментів; різноманітні прикраси й речі ритуального призначення – браслети, намиста, статуетки, ударні палиці.

Провідним заняттям «людини розумної» було **полювання**. На півночі України первісні мисливці полювали на мамонтів, а на півдні – на бізонів. Люди жили й полювали колективами з 25–40 осіб, що склалися з родичів, представників 5–7 сімей. Такі колективи називають **родовими общинами**.

На території України досліджено кількості стоянок пізнього палеоліту. Найвідоміші з них розташовані в селах Мізині на Чернігівщині та Межиріч на Черкащині. Знаною є й Кирилівська стоянка в Києві.

Мізинська стоянка, що на правому березі Десни в с. Мізині Коропського району Чернігівської області, є унікальним пізньопалеолітичним поселенням давніх мисливців на мамонтів. Тут археологи дослідили рештки п'яти мисливських жител, виявили рештки більш як 100 мамонтів, численні знаряддя праці, а також витвори давніх митців: жіночі статуетки та фігурки тварин із бивнів мамонта, **унікальні браслети з мамонтових кісток, оздоблені складними різьбленими орнаментами**, прикраси із бивнів мамонта й черепашок. Люди жили тут 20 тис. років тому.

ПОЯВА ЛЮДИНИ СУЧАСНОГО ФІЗИЧНОГО ТИПУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ. «Людина розумна» з'явилася в Європі 40–35 тис. років тому. Більшість дослідників вважають, що неандертальці не були безпосередніми предками власне людини. Вказуючи на істотні вади їхнього розумового розвитку, прихильники такої думки переконані, що неандертальці поступово вимерли. А «людина розумна» виникла в Африці чи Південній Євразії більше 100 тис. років тому, згодом розселившись на інші території.

Кінець льодовикового періоду збігся в часі з кінцем палеоліту. Наступну добу в історії людства археологи називають **мезолітом**. На землях України ця доба тривала від 10 тис. років тому до 7 тис. років тому. Саме тоді в Європі встановився клімат, подібний до сучасного. Близьким до сучасного став і тваринний світ. Тож у післяльодовиковий період змінилися й способи полювання, й мисливське знаряддя. Було винайдено **лук і стріли**. До спорядження мисливців узимку додалися **лижі**. Люди доби мезоліту користувалися також **човнами**. А ще, вважають дослідники, саме за тих часів було приручено **собаку** – незамінного помічника під час полювання.

Найдавніші рештки людини розумної знайдено в печері Кроманьйон у Франції. Тому цю людину називають **кроманьйонцем**. Доба кроманьйонця (ранньої найдавнішої людини) за археологічною періодизацією – це період **пізнього палеоліту**.

Здатність «людини розумної» до абстрактного мислення створила передумови для зародження мистецтва та релігійних вірувань.

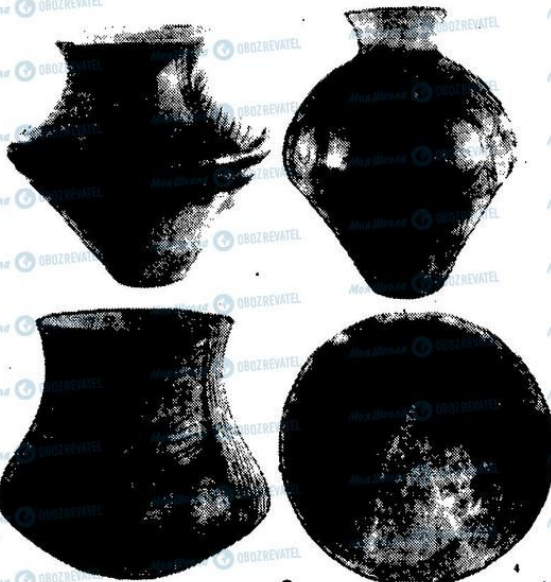
У кроманьйонців з'явилися знаряддя спеціального призначення: **скребачки** для обробки шкури, **різці** для роботи з кісткою; різноманітні **ножі** для різання м'яса, дерева, шкіри, **наконечники списів, сокири** тощо; крім кам'яних, уже були знаряддя

● **Палеоліт** – найдавніша доба кам'яного віку за археологічною періодизацією. На території України давній кам'яний вік тривав близько 1 млн років і закінчився 10 тис. років тому. Палеоліт поділяють на ранній та пізній (або ранній, середній та пізній).

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1

2

3

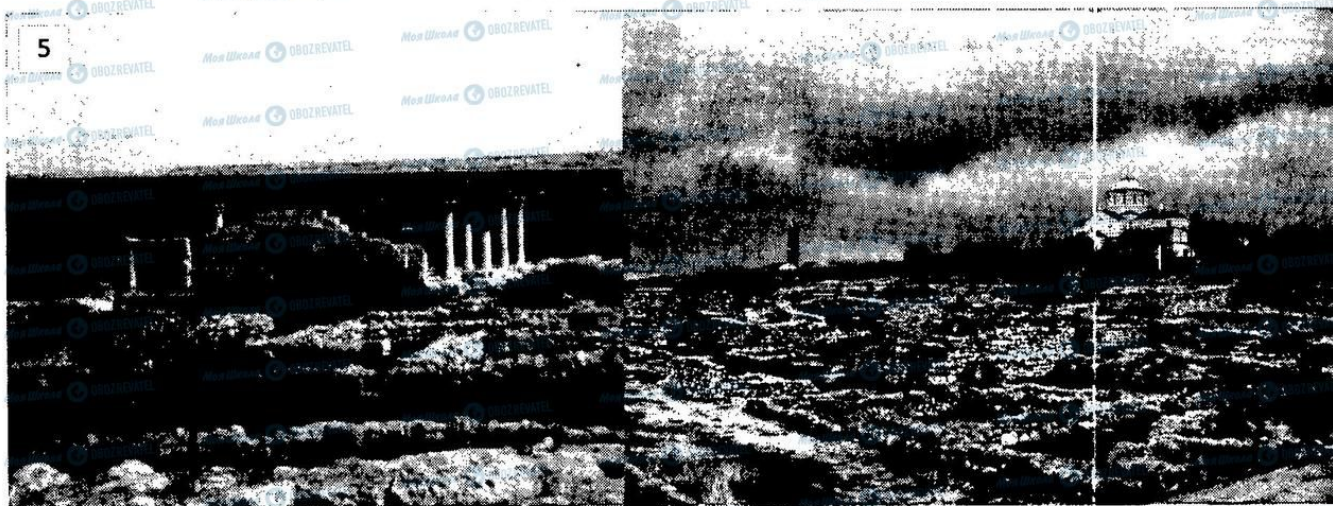

4

6

1. Браслет із мездровим орнаментом. Мізинська стоянка.
2. Кераміка трипільської культури (орнаментована кераміка).
3. Золота пектораль з кургану Товста Могила. 4 ст. до н. е.
4. Золотий гребінь з кургану Солоха. Кінець 5 – початок 4 ст. до н. е.
5. Херсонес Таврійський. 5 ст. до н. е. – 6 ст. н. е. Сучасний вигляд.
6. Збруцький ідол.

5

ПОШИРЕННЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА СКОТАРСТВА НА ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ. Хліборобство і скотарство виникли в останній період кам'яного віку, який називають **неолітом**. Територія України не належить до регіонів, де виникли ці заняття. Проте місцеві мисливці переймали нові види людської діяльності від мешканців Центральної Європи, а ті запозичували їх від переселенців з Передньої Азії. У 7 тис. до н. е. сформувалася найдавніша неолітична культура України – буго-дністровська, яка була поширена в лісостеповій смузі басейну Дністра та Південного Бугу від кінця 7 до 5 тис. до н. е.

До найважливіших досягнень неоліту також належить винайдення **глиняного посуду (кераміка** – перший штучний матеріал, винайдений людиною). Здобутком цієї доби стала поява **прядіння та ткацтва**. Впровадження **шліфування, розпилювання, свердління** дало змогу розширити сировинну базу, використовувати різні породи каменю для виготовлення знарядь праці та предметів побуту, збагатити асортимент виробів.

Утвердження на праукраїнських територіях **відтворювального господарства** пов'язують із носіями **трипільської культури**. Розквіт цієї археологічної культури припав на добу **енеоліту – мідно-кам'яного віку**. Мідь була першим металом, який люди навчилися обробляти.

Назва **трипільська культура**, так само, як і назва її носіїв, умовна. Вона походить від назви с. Трипілля на Київщині, неподалік якого наприкінці 19 ст. український археолог Вікентій Хвойка виявив рештки життєдіяльності давніх хліборобів. Численні археологічні знахідки свідчать, що трипільці прийшли на землі України з Нижнього Подунав'я й

опанували величезні простори Лісостепу України від Дністра до Дніпра, досягнувши територій Волині та Степового Причорномор'я. Трипільська культура проіснувала на наших землях майже півтори тисячі років – від **4 тисячоліття до н. е. до середини 3 тисячоліття до н. е.** Основу господарського життя носіїв трипільської культури становило **перелогове рільництво**, що передбачало використання ділянок землі доти, доки не вичерпувалася їхня родючість. Трипільці сіяли ячмінь, просо, пшеницю, вирощували майже всі нині відомі в Україні садово-городні культури. Відомо також, що племена трипільців розводили велику рогату худобу, кіз, овець, свиней. Трипільці виготовляли глиняний посуд у спеціальних гончарних печах, а потім розмальовували складними візерунками чорною, брунатною, червоною фарбами. Трипільська людність жила сім'ями, що об'єднувалися в общини, а пізніше – у **племена**.

Спершу поселення трипільців були невеликими. У них мешкало по 50–60 осіб. Будинки розташовувалися колом, із загоном для худоби в центрі. Згодом трипільці почали споруджувати велетенські селища – протоміста, у яких мешкало до 10 тис. душ. Протомісто Майданецьке на Черкащині займало площу 300–400 гектарів і складалося майже з 2 тис. жител.

За бронзового віку (II тис. до н. е.) скотарі освоювали степові простори, а землероби селилися вздовж річок у лісостеповій частині України. Доба бронзи дає новий імпульс розвитку скотарства. Населення почало користуватися колісним транспортом – возами. Винахід бронзи (сплав міді й олова) спричинив удосконалення зброї – бойових сокир і стріл із твердими наконечниками. Саме за бронзи вперше з'являється лучник-вершник.

● **Мезоліт** – епоха кам'яної доби, що була перехідною між палеолітом і неолітом. На землях України доба мезоліту тривала приблизно від 10 тис. до 7 тис. років тому (8–5 тис. до н. е.). Основою господарства мезоліту Європи було полювання з луком та стрілами на лісових копитних (лосів, турів, оленів, косуль, кабанів).

Неоліт – доба нового кам'яного віку (7–4 тис. до н. е.), завершальний етап кам'яної доби, що заступив палеоліт і мезоліт. Назва вживається для епохи, протягом якої людина перейшла до добування їжі, вирощуючи рослини й одомашнивши тварин («неолітична рево-

люція»). Відтворювальне господарство потрапило до Європи з Близького Сходу через Балкани. Тому ближча до балкано-дунайського регіону Південно-Західна Україна неолітизувалася раніше (7–6 тис. до н. е.), аніж території, розташовані далі на північ (6–4 тис. до н. е.). Коли на півдні України з'явилися перші неолітичні землероби та скотарі, на півночі – у Поліссі – ще мешкали мезолітичні мисливці.

● **Енеоліт** – перехідна доба від кам'яного віку до віку металів, коли з'являються речі з міді – першого металу, опанованого людиною, але провідна роль у виготовленні знарядь праці ще належала каменю.

На території України енеоліт тривав у 4–3 тисячоліттях до н. е.

● **Бронзовий вік** – період в історії людства, коли поряд з кам'яними були поширені знаряддя з бронзи (сплав міді з оловом, рідше – свинцем, цинком та ін.). На наших теренах доба бронзи тривала від початку 2 до початку 1 тисячоліття до н. е.

● **Ранній залізний вік** – один із періодів розвитку людства за археологічною періодизацією. Відзначається остаточним розселенням індоєвропейців, технологічним переворотом у виготовленні знарядь праці, виникненням перших державних утворень, періодом існування найяскравіших кочових.

КОЧОВИКИ ЗА РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ.

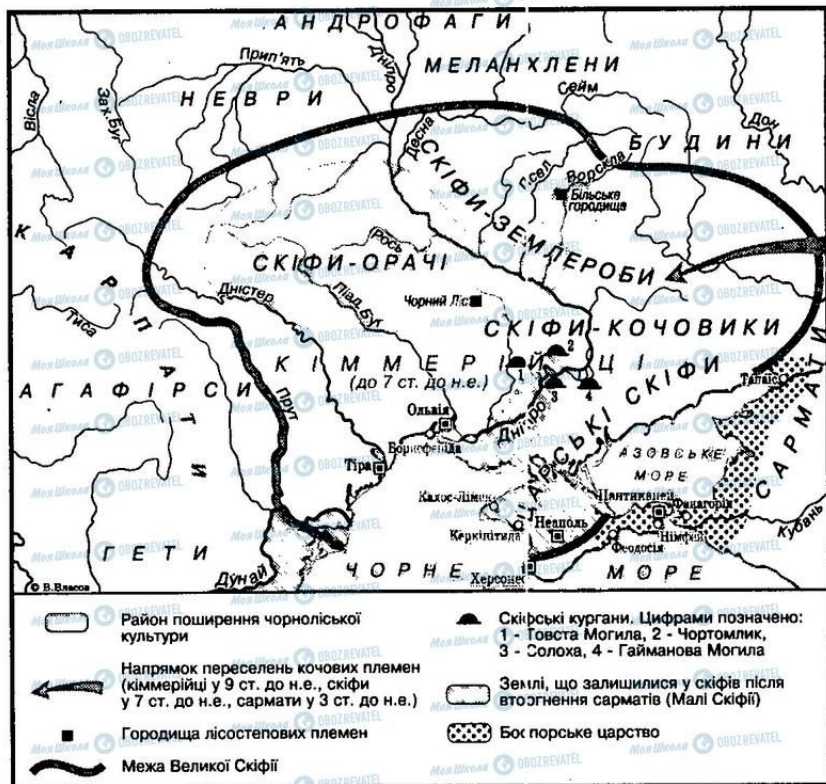
Першими, хто з-поміж мешканців українського Степу навчився виробляти залізо, були **кіммерійці** – саме з ними пов'язаний початок залізного віку на наших степових теренах. Кіммерійці – кочовий іраномовний народ, який примандрував із Нижнього Поволжя у Причорноморські степи в 9 ст. до н. е. й панував тут упродовж двох століть. Кіммерійці – перший народ на наших землях, чия назва нам відома. Зберегли її писемні джерела (асирійські та грецькі – «Одіссея» Гомера, Геродот). Усі писемні згадки про кіммерійців пов'язані з їхніми військовими походами. Кіммерійці були першим народом на українських землях, який дослідники називають **кочовим**. Вони не будували жител, а їхнє життя збігало в мандрівці степом або верхи на конях, або в кибитках, запряжених волами. Основою їхнього господарства було конярство. Те, чого не могли дати коні, кіммерійці завойовували.

СКІФИ. Хоч якими непереможними війнами здавалися кіммерійці, у 7 ст. до н. е. їхнє панування в Степу урвалося, а самі вони розпорошилися, підкорені значно могутнішими племенами **скіфів**.

У Причорноморські степи скіфи примандрували зі степових районів Передкавказзя. Як і кіммерійці, скіфи були кочовиками, основу господарства яких становило конярство. Так само мали вони неабиякий досвід походів на країни Передньої Азії. Як і кіммерійці, скіфи були іраномовними.

За часів найбільшої могутності скіфи поширили владу на багато сусідніх народів. У 5–4 ст. до н. е. скіфське суспільство сягнуло розквіту. Про могутність Великої Скіфії тих часів свідчать **царські кургани**. Більшість з них відкрито в Нижньому Подніпров'ї. До найвідоміших належать кургани Чортмлик, Солоха, Гайманова Могила, Товста Могила та ін. Найвищого піднесення Скіфія досягла в 4 ст. до н. е. за часів царя **Атея**. З грецьких джерел довідуємося, що той цар-воїн підкорив своїй владі всі землі від Дунаю до Дону. Свідченням могутності Атея було те, що він карбував власну монету. Атей провадив активну загарбницьку політику.

У 4–3 ст. до н. е. становище Великої Скіфії погіршилося. Причинами її занепаду дослідники вважають погіршення природних умов (висихання степів, збідніння трав'яного покриву внаслідок тривалого витолочування стадами худоби), занепад госпо-

Світ кочовиків. Античні міста-колонії

дарського життя Лісостепу через жорстоке використання його ресурсів. Велика Скіфія припинила існування. Проте самі скіфи не зникли з історичної арени: вони відійшли на південь і створили **дві Малі Скіфії**. Першу – у Нижньому Подніпров'ї, Нижньому Подунав'ї та в Північному Криму; другу – у Степовому та Передгірному Криму зі столицею Неаполем Скіфським.

САРМАТИ. У 3 ст. до н. е. скіфів у Причорноморських степах заступили сармати. Ці споріднені зі скіфами іранськомовні кочовики походили з Приуральсько-Поволзьких степів. Як вони називали самі себе, науці не відомо. Йменням **«сармати»** їх нарекли греки та римляни. Вчені припускають, що ця назва походить від давньоіранського слова «саромант», що означало «оперезаний мечем». Володарювання сарматів у Причорноморських степах тривало майже 600 років до 3 ст. н. е. Варто пам'ятати, що поряд з етнонімом «сармати» античні автори вживали й інші; це пояснюється тим, що сармати жили племенами, кожне з яких мало свою назву, якот: язиги, роксолани, сіраки, аорси, алани тощо. За легендою, записаною Геродотом, сармати походили від шлюбів скіфів з амазонками – безстрашними жінками-воївницями. Життя і побут сарматів були подібними до скіфських. Вони так само, як і скіфи, були скотарями-кочовиками. Так само багато

важили для них військові походи. Античні джерела докладно розповідають про спорядження сарматів, їхню бойовість. Як активна військова сила вони були залучені, зокрема, до війн проти Риму. Не гребували нападати їхні племена й на менш заможних мешканців Лісостепу: від 1 ст. до н. е. у похованнях сарматів трапляються поодинокі речі вихідців із Подніпров'я – полонених і перетворених на рабів. Володарювання сарматів у Причорноморських степах тривало майже 600 років. Поклали йому край германські племена готів, а пізніше навала нових кочовиків зі сходу – тюркомовних гунів.

ЗАСНУВАННЯ АНТИЧНИХ МІСТ-КОЛОНІЙ У ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І ТА КРИМУ. Появу перших грецьких поселень у Північному Причорномор'ї та Криму історики відносять до середини 7 ст. до н. е. При цьому користуються зазвичай терміном *колонізація*. До переселення на чужину греків спонукали різні причини. Настав час, коли земля вже не могла прогодувати всіх, а вільних ділянок у Греції бракувало (*аграрне перенаселення*). Тож багато хто з греків, потерпаючи від злиднів на батьківщині, шукав краї, де міг би зажити багатшим життям. Хтось сподівався закладати міста – своєрідні торговельні бази, через які прагнув збувати у віддалені землі вироби грецьких майстрів. Хтось сподівався знайти джерела сировини для свого ремесла.

Першою грецькою колонією на півдні України вважають поселення на острові (за тих часів – півострові) Березань неподалік сучасного міста Очаків Миколаївської області. Протягом 6–5 ст. до н. е. грецькі переселенці опанували все північне узбережжя Чорного моря. Так, біля гирла р. Тірас (Дністер) виникла **Тіра** (на місці сучасного Білгорода-Дністровського), на правому березі Бузького лиману – **Ольвія** (біля сучасного с. Парутине Миколаївської області). На південному березі Криму – **Херсонес Таврійський** (територія сучасного Севастополя). На берегах Керченської протоки від 7 ст. до н. е. були засновані **Пантикапей** (сучасна Керч), **Феодосія**, **Німфей**, **Міркмеїя**, **Тірітака**, **Фанагорія** тощо. Близько 480 р. до н. е. там виникло Боспорське царство, об'єднавши понад 20 грецьких міст. Столицею держави був Пантикапей.

Державне та суспільне життя античних міст Північного Причорномор'я та Криму складалося так само, як і в Греції. Кожне місто було окремою державою-полісом. Чорноморські міста-колонії були демократичними чи аристократичними **республіками**. Винятком було Боспорське царство, яким правили царі. Найвищу владу в більшості грецьких колоній

Колонізація – 1) заселення та освоєння вільної території, а також 2) загарбання якоїсь країни або краю, що супроводжується визиском, підкоренням, а часом і винищенням місцевого населення.

● **Велике переселення народів** – грандіозні переселення, що відбулися в Європі у 4–7 ст., у результаті чого почали формуватися народи та території, що визначають сучасну політичну карту Європи.

Північного Причорномор'я та Криму зазвичай мали **народні збори** («народ») і **ради**, до складу яких належали найповажніші громадяни. Рада готувала проекти різних постанов. Народні збори їх схвалювали, а втілювати в життя були покликані обрані на певний термін службовці – **архонти**, **стратегі** тощо.

Провідними заняттями колоністів були вирощування зерна, винограду, городини, рибальство й виготовлення рибних продуктів, скотарство. Зверніть увагу, що одна з галузей середземноморської тріади античного рослинництва – вирощування оливок – взагалі не розвивалася. Високого рівня досягло ремісничє виробництво – металообробка, гончарство, ткацтво, виготовлення виробів зі скла, дерева, кістки. Великої слави зажили грецькі майстри-ювеліри: це вони виготовляли дивовижної краси прикраси на замовлення скіфських вельмож, зокрема й славнозвісну пектораль скіфського царя. У кожному грецькому місті-колонії карбували власну монету.

На нові місця греки переселялися разом зі своїми богами. Найпоширенішим із божеств у Північному Причорномор'ї був Аполон. Вільне населення грецьких міст Північного Причорномор'я дістало таку саму освіту, як і повноправні мешканці Греції. Колоністи мали своїх літераторів, драматургів, учених, філософів. У причорноморських містах-колоніях відбувалися різноманітні змагання, зокрема **ахіллеї** – спортивні змагання, що їх проводила Ольвія.

У **70-ті рр. 4 ст.** зі степів Азії в Європу прийшли **гуни**. Деякі європейські племена, зігнані з місць, де жили, почали переселятися, зрушуючи, у свою чергу, сусідів. Так гунська навала спричинила грандіозне пересування германців та інших племен і народів. Цей рух називають **Великим переселенням народів**. Гуни знищили Боспорське царство та інші грецькі міста-колонії (вціліли лише Херсонес Таврійський та Пантикапей).

ПЕРШІ ЗГАДКИ ПРО ДАВНІХ СЛОВ'ЯН. *Слов'яни* – предки 15 сучасних європейських народів, у тому числі й українського, формувалися протягом 2–1 тис. до н. е. на лісостепових просторах від **Вісли** до **Дніпра**. Ці терени дослідники називають **прабатьків-**

2

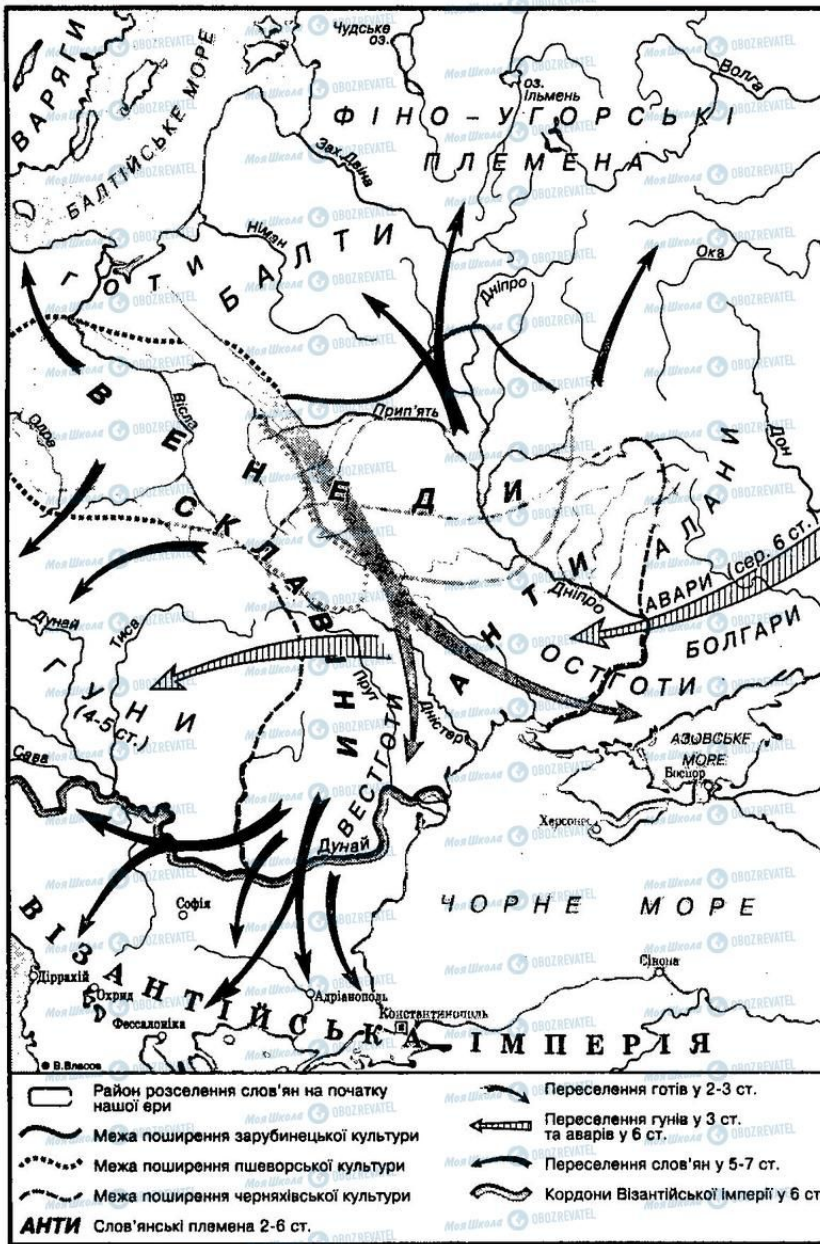
щиною слов'ян. Проте багато вчених зародження слов'ян пов'язують із ширшими теренами – **від Одри (Одера) до Дніпра**.

Від початку 1 тис. н. е. кількість слов'янських пам'яток невинно зростала, проте археологам досі не пощастило відкрити археологічну культуру до 5 ст., яка цілком належала б праслов'янським чи слов'янським племенам.

Найдавніші свідчення про слов'ян відносять до початку нової ери. Вони належать римським історикам 1–2 ст. Плінію Старшому, Тациту й александрійському географові Птоlemeю (2 ст.). Усі троє називали слов'ян **венедами**. На думку археологів, саме венедам відповідають зарубинецька та черняхівська археологічні культури у їхній слов'янській частині.

Докладніше розповідають про слов'ян джерела 6 ст. й наступних. Велику увагу їм приділив автор історії готів Йордан у книзі «Про походження та діяння готів» 551 р. «Ці венеди походять від одного кореня і сьогодні відомі під трьома назвами: **венедів, антив, склавів...**», – говорив Йордан про слов'ян. Назви склавів та анти щодо слов'ян поряд із назвою венеди трапляються і в інших джерелах. Вони засвідчують поділ давніх слов'ян на різні племінні об'єднання. Так, за Йорданом, *венеди мешкали в басейні Вісли, анти – в Подніпров'ї, склавів – між Дністром і Дунаєм*.

ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН. У 4 ст., коли остоти остаточно утвердилися в Причорноморських степах, їхня держава об'єднала народи, що жили на тих землях, у тому числі й слов'ян-венедів. Їх підкорив, як свідчить Йордан, король Германаріх. У 375 р. готів підкорили гунви. У складі гунського об'єднання слов'яни торували собі шляхи в Подунав'я та на Балкани, виступаючи то як союзники кочовиків, то як їхні підлеглі. У середині 5 ст., позбувшись залежності від гунів, слов'яни рушили на землі Східної Римської імперії. Так почалося **Велике розселення слов'ян**, про яке Йордан сповіщав: «Тепер вони (слов'яни) бушують повсюди...».

● **Велике розселення слов'ян** відбувалося в другій половині 5–7 ст. під час Великого переселення народів, коли слов'янські племена з'явилися в Подунав'ї, у глибинних районах Балканського півострова – на півдні на заході дійшли до Ельби та Балтійського узбережжя на північному сході заселили верхів'я Дону й Волги.

СУСПІЛЬСТВО ТА ГОСПОДАРСТВО ДАВНІХ СЛОВ'ЯН. У 6–7 ст. давні слов'яни наблизилися до створення держави. Залишки великого слов'янського міжплемінного центру археологи знайшли, приріом, на Волині – це Зимнівське городище. Про досить складні суспільні відносини у слов'ян, формування в них племінної верхівки свідчать джерела 6 ст. Багато свідчень указує на особливу роль у житті слов'ян спільних рад, на яких ухвалювалися найважливіші рішення. «Ці племена, склавів й анти, не

Слов'яни під час Великого переселення народів

тідлягають одній людині, – писав у 6 ст. Прокопій Кесарійський, – а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони міркують гуртом».

Давні слов'яни жили з **хліборобства** та **осілого скотарства**. Вони вирощували просо, ячмінь, пшеницю, жито, овес, льон і коноплі, надаючи перевагу ярим сортам. Сіяти озимину навчилися у другій половині 1 тисячоліття. З городини знали горох, ріпу, редьку, цибулю й часник. Тривалий час панівною у хліборобстві була перелогова система. З тварин розводили велику й дрібну рогату худобу, овець, свиней. Помічниками в слов'янських господарствах були воли та коні. Не хтували слов'яни тисячолітнім мисливським і рибальським досвідом. З-поміж ремесел особливого розвитку досягли **ливарна справа** й **ковальство**. Своєрідним у слов'ян було **виробництво глиняного посуду**. Тривалий час, навіть після того, як від інших народів було запозичено гончарний круг, кераміка аж до 10–11 ст. лишалася ліпною.

Давні слов'яни були **язичниками**. Вони мали святилища – **капища**. Це були камінні вимостки або заглиблення в землі. Більшість із них стояла просто неба, у центрі розташовувалися жертovníки та масивний стовп, на якому стояв ідол. Найвідоміший із тих, що збереглися, – **Збруцький ідол**. Його було знайдено 1848 р. в річці Збруч. Він є втіленням язичницьких уявлень слов'ян про будову Всесвіту. Слов'яни вірили, що Всесвіт складається з трьох світів: неба – світу богів, земного світу людей, підземного світу. На святилищах-капищах порядкували служителі язичницьких обрядів – волхви. Їх вважали знавцями таємниць природи, посередниками в спілкуванні з богами, волхви, за уявленнями слов'ян, були наділені надприродними силою й здібностями.

Тренувальний тест до теми 2

Завдання 1–22 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Яку зі стоянок вважають найдавнішою в Україні (у ній мешкали пітекантропи близько 1 млн років тому)?

А	Б	В	Г

- А у с. Мізині на Чернігівщині
- Б у смт Королеве в Закарпатті
- В Кирилівську стоянку в Києві
- Г Кийк-Кобу в Криму

2. Як називають мешканців європейського континенту, зображених на малюнку-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А австралопітек
- Б пітекантроп
- В неандерталець
- Г кроманьйонець

3. Які знаряддя праці були найпоширенішими в мисливців на мамонтів за доби пізнього палеоліту?

А	Б	В	Г

- А ручне рубило, яким можна було колоти, різати та рубати
- Б скребачки для обробки шкіри, різці для роботи з кісткою, ножі для різання, голки, шила
- В гостроконечники, скребла, лук та стріли
- Г дерев'яна мотика з кам'яним чи кістяним наконечником

4. Який період давньої історії людства за археологічною періодизацією відтворено на картині-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А ранній палеоліт
- Б бронзовий вік
- В мезоліт
- Г ранній залізний вік

5. Вкажіть правильні твердження.

А	Б	В	Г

А Неандертальці – найдавніша людиноподібна істота на території України, існування якої засвідчене відкриттям не лише жител або стоянок, а й рештками кістяків.

- Б За неоліту й енеоліту на наших землях ще не було осередків землеробства та скотарства.
- В Своєю назвою трипільська культура завдячує особливостям поховального обряду.
- Г Значення трипільської культури полягає в тому, що її носії вперше опанували відгінне скотарство.

6. Заповніть пропуски.

За _____ мисливці тієї доби навчилися користуватися луком і стрілами, лижами, човнами, навчилися рибалити, приручили собаку.

А	Б	В	Г

- А раннього залізного віку
- Б бронзового віку
- В енеоліту
- Г мезоліту

7. Доповніть твердження.

Люди часів неоліту навчилися...

А	Б	В	Г

- А збиральництва та полювання
- Б добувати вогонь та почали користуватися одягом

В землеробства та скотарства

Г виготовляти знаряддя праці оббиванням каменів

8. Які території України були заселені племенами трипільської культури?

А	Б	В	Г

- А лісостепова смуга від Дністра до Дніпра
- Б степове Придніпров'я, Приазов'я
- В басейни Сіверського Донця та Нижнє Подоння
- Г басейн Дніпра, Приазов'я та Крим

9. Яка із зображених пам'яток належить носіям трипільської культури?

А	Б	В	Г

10. Яке з явищ виникло першим за хронологією?

А	Б	В	Г

- А поглиблення майнової і соціальної нерівності
- Б перехід до відтворювальних форм господарства

В розвиток кочового господарства

Г виникнення перших державних утворень

11. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

А Кіммерійці були для свого часу неперевершеними майстрами військової справи.

Б Сармати – перший народ на українських землях, чия назва нам відома завдяки писемним асирійським і грецьким джерелам.

В Мову скіфів, так само, як і кіммерійців, відносять до тюркської групи.

Г Народи Великої Скіфії мали власну писемність, що дало можливість відтворити скіфську міфологію.

12. Які фрагменти наведених джерел стосуються скіфських часів на наших землях?

1 «...Ці племена... не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони міркують спільно» (Прокопій Кесарійський).

2 «...У них немає хат, а живуть вони в кибитках, з яких найменші бувають чотириколісні, а інші шестиколісні... У таких кибитках перебувають жінки, а чоловіки їздять верхи на конях, за ними йдуть їхні стада овець і корів і табуни коней» (Псевдо-Гіппократ).

3 «...Вони спустошили й спалили їх (міста й фортеці), взяли полонених і стали панамі на землі... Вони осіли на ній панами, як на своїй, без страху... І нині вони лишаються тут, живуть і спокійно перебувають у країні ромеїв...»

4 «...Гробниці їхніх царів містяться в Геррах, до яких Борисфен ще судноплавний. У Геррах тіло ховали у просторій гробниці разом з дружиною, найближчими слугами, кіньми... Над гробницями насипали величезні кургани, – що знатніший був цар, то вищий курган...» (Геродот).

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 2, 4
- В 3, 4
- Г 2, 3

13. Доповніть твердження.

Славнозвісну золоту пектораль 4 ст. до н. е. було знайдено в кургані...

А	Б	В	Г

- А Чортотлик на Дніпропетровщині
- Б Товста Могила на Дніпропетровщині
- В Гайманова Могила на Запоріжжі
- Г Солоха на Дніпропетровщині

14. Причинами занепаду Великої Скіфії дослідники вважають

- 1 погіршення природних умов
- 2 занепад господарського життя Л. степу через жорстоке використання його ресурсів
- 3 напади кіммерійських воєнків
- 4 уповільнені темпи розвитку землеробства
- 5 початок Великого розселення слов'ян

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 2, 3
- В 2, 5
- Г 3, 4

15. Кому поступилися скіфи, втративши панівне становище в Причорноморських степах?

А	Б	В	Г

- А кіммерійцям
- Б сарматам
- В готам
- Г аварам

16. Укажіть, як називали давніх слов'ян у писемних дже-релах 1–2 ст.

А	Б	В	Г

- А черняхівцями
- Б венетами
- В трипільцями
- Г слов'янами

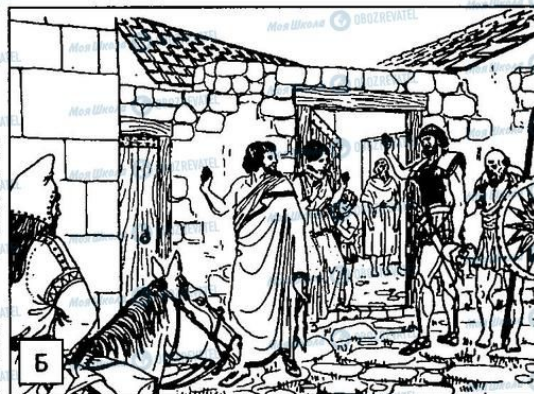
17. Яке грецьке місто-колонія було розташоване на місці нинішньої Керчі?

А	Б	В	Г

- А Ольвія
- Б Пантікапей
- В Херсонес
- Г Тіра

18. Який з малюнків свідчить про життя давніх слов'ян за доби Великого розселення?

А	Б	В	Г

19. Де було розташоване грецьке місто-колонія Херсонес, яке виникло наприкінці 5 ст. до н. е.?

А	Б	В	Г

- А на місці сучасної Керчі
- Б на теренах сучасного Севастополя
- В на місці сучасного Білгорода-Дністровського

Г поселення на острові (за тих часів – півострові) Березань

- 2 заселяють Піренейський півострів
- 3 захоплюють Апеннінський півострів
- 4 заселяють верхів'я Дону й Волги
- 5 доходять до Ельби та Балтійського узбережжя

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3
- Б 1, 4, 5
- В 2, 3, 5
- Г 2, 4, 5

20. Які з тверджень є правильними?

- 1 Кожне грецьке місто на узбережжі Чорного моря будували відповідно до правил містобудування материкової Греції.
- 2 Чорноморські міста-колонії цілковито залежали від тих грецьких міст, вихідці з яких їх закладали.
- 3 У кожному грецькому місті-колонії використовували монети, карбовані скіфами.
- 4 На відміну від міст материкової Греції у причорноморських містах-колоніях змагання спортсменів, поетів, музикантів не відбувалися.
- 5 Великої слави зажили грецькі майстри-ювеліри: це вони виготовляли прикраси на замовлення скіфських вельмож.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 5
- В 2, 4
- Г 3, 4

21. Доповніть твердження.

Унаслідок Великого розселення слов'ян у слов'янські племена...

- 1 з'являються у Подунав'ї, у глибинних районах Балканського півострова

22. У яких уривках із наукових праць ідеться про особливості соціально-економічного розвитку давніх слов'ян?

- 1 «...Винахід бронзи спричинив удосконалення зброї – бойових сокир і стріл з твердими наконечниками. Вперше з'являється лучник-вершник, а відтак збільшується глибина військових нападів і військова активність».
- 2 «...Поряд із землеробством важливе місце у господарстві займало тваринництво і птахівництво. Тваринництво (молоко, м'ясо) суттєво доповнювало запас продуктів харчування землероба, особливо взимку, коли заморожені туші у господарських ямах-коморах зберігалися тривалий час».
- 3 «...Такі види виробництва, як прядіння, ткацтво, обробка шкіри та пошиття одягу і взуття (вони представлені багатьма предметами – пряслиця для веретен, грузила для ткацького верстата, деякі деталі одягу), тривалий час залишалися домашніми промислами».

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 1, 3
- В 2, 3
- Г 1, 2, 3

У завданні 23 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Установіть відповідність між назвами античних міст-колоній Північного Причорномор'я й Криму та їхнім місцезнаходженням, позначеним на карті.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Тіра
- 2 Ольвія
- 3 Пантікапей
- 4 Херсонес

У завданні 24 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

24. Розставте назви періодів давньої історії згідно з археологічною періодизацією.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А ранній залізний вік
- Б ранній і пізній палеоліт
- В енеоліт та бронзовий вік
- Г мезоліт та неоліт

У завданнях 25–27, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їхні номери у клітинки.

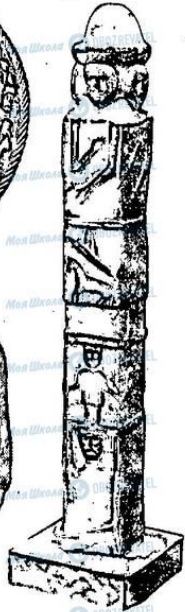
25. Які явища характерні для життя населення українського Степу за доби раннього заліза?

--	--	--

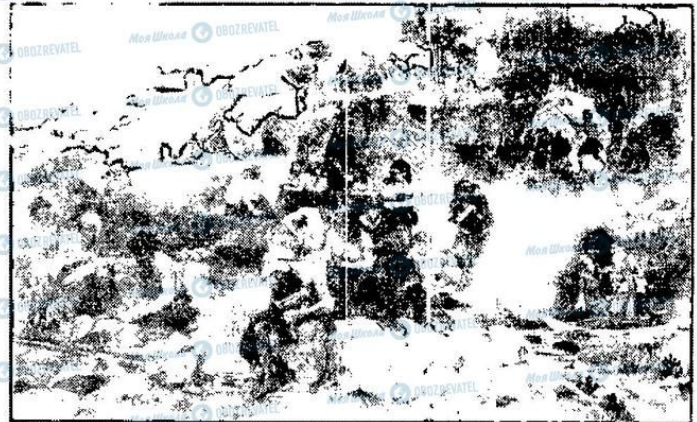
- 1 поява землеробства та скотарства
- 2 зародження релігійних уявлень та вірувань
- 3 панування кочового господарства
- 4 винайдення кераміки
- 5 утвердження майнової нерівності
- 6 виникнення перших державних утворень

26. Які з зображених пам'яток належать скіфам?

--	--	--

27. Які з перелічених понять та термінів доречні в описі поданої картини-реконструкції?

--	--	--

- 1 неолітична революція
- 2 первісна стоянка
- 3 мисливці на мамонтів
- 4 відтворювальне господарство
- 5 житла з кісток мамонтів та оленів
- 6 неандертальці